

БЕЛАРУСКАЯ АРФАГРАФІЯ: ТЭОРЫЯ І ПРАКТЫКА

В.А. Арицёмава

ДВУХМОЎНАЯ ФРАЗЕАГРАФІЯ Ё БЕЛАРУСІ: СТАН І ПЕРСПЕКТЫВЫ

Фразеалагічны фонд – адна з крыніц павышэння выразных якасцей маўлення. Фразеалагізмы адлюстроўваюць эвалюцыю мовы, тыповыя рысы лексіка-граматычнага ладу, даюць магчымасць сцісла сказаць пры з’явы рэчаіснасці, вобразна ўявіць іх і выказаць эмацыйна-ацэначныя адносіны моўцы да гэтых з’яў. Кантрастыўны аналіз разнамоўных фразеасістэм можа паказаць універсальныя характарыстыкі ўспрымання і вербалізацыі рэчаіснасці чалавекам, а на іх фоне – нацыянальна-спецыфічныя рысы. Прыкладным аспектам параўнальна-супастаўляльнага даследавання разнамоўных фразеасістэм з’яўляецца складанне двух- і шматмоўных фразеалагічных даведнікаў.

У 60-70 гг. XX ст. фразеалагізмы падаваліся ў слоўніках лексічных адзінак у канцы слоўнікавага артыкула за ромбавым знакам ◊ з іх перакладам на іншую мову. Аднак ва ўмовах пашырэння міжнародных кантактаў у 1982 г. Камісіяй па славянскай фразеалогіі пры Міжнародным камітэце славістаў было прынята рашэнне аб неабходнасці стварэння славянска-славянскіх і славянска-неславянскіх фразеалагічных слоўнікаў у выглядзе асобных выданняў.

На сучасным этапе даследаваны суадносіны фразеасістэм беларускай і рускай моў [1; 2; 3], беларускай і польскай моў [4], беларускай і нямецкай моў [5; 6]. Беларускія прыказкі ў дачыненні да парэміялагічных адзінак латыні, рускай, французкай, нямецкай і англійскай моў апісаны ў «Шасцімоўным слоўніку прыказак, прымавак і крылатых слоў» [7]. Часткова апісаны фразеалагічныя паралелі беларускай і англійскай моў у «Англа-беларускім слоўніку фразеалагізмаў параўнальнага тыпу» Л.Д. Корсак і Л.С. Марціновіча [8] і «Англа-беларускім парэміялагічным слоўніку» Я.Я. Іванова [9]. Але супастаўляльная фразеалогія беларускай і англійскай моў застаецца пакуль мала распрацаванай у тэарэтычным і ў прыкладным аспектах.

У XXI ст. у сувязі з узрастаннем цікавасці да вывучэння моўнай катэгарызацыі і канцэптуалізацыі свету ўсё большую значнасць

набываюць перакладныя фразеалагічныя слоўнікі іншага тыпу – ідэаграфічныя, дзе фразеалагічныя адзінкі (ФА) групуюцца не ў алфавітным парадку, а па тэматычным прынцыпе на падставе іх значэння. Навуковай ідэяй складання такіх слоўнікаў з’яўляецца палажэнне аб семантычных (тэматычных) палях як асноўнай форме «пакоўкі» і «захоўвання» моўных адзінак у памяці моўцы.

Галоўная мэта ідэаграфічнага слоўніка фразеалагізмаў – падказаць правільную ФА для выражэння неабходнага паняцця ў пэўным кантэксте. У адрозненне ад алфавітнага парадку арганізацыі фразеалагічнага слоўніка, які руйнуе семантычныя сувязі ФА з кантэкстамі, тэматычны прынцып закліканы іх выявіць і эксплікаваць. Ён дазваляе пабудаваць сістэму лагічных сувязей паміж адзінкамі мовы падобна таму, як арганізавана экстралінгвістычная рэчаіснасць, г.зн. у выглядзе шмат’яруснай сістэмы. Такая сістэма стварае ў карыстальніка цэласнае ўяўленне аб моўнай карціне свету пэўнага этнасу, інфармуе яго аб устаноўках і стэрэатыпах гэтай культуры.

Тэматычная арганізацыя матэрыялу таксама дазваляе пазбегнуць неабходнасці выдзялення апорнага слова ў структуры ФА – праблемы, якая ўзнікае пры складанні алфавітна-гнездавых фразеалагічных слоўнікаў і не мае адназначнага вырашэння [10; 11].

Прыкладам двухмоўнага тэматычнага слоўніка можа паслужыць слоўнік беларускіх і англійскіх фразеалагізмаў з прасторавай семантыкай, задача якога – даць уяўленне аб сэнсавай арганізацыі катэгорыі прасторы ў беларускай і англійскай фразеасістэмах. Метадам суцэльнай выбаркі з беларускіх і англійскіх фразеалагічных слоўнікаў літаратурнай мовы [12-24] намі быў вылучаны корпус фразеалагічных сродкаў прасторавай намінацыі – 1070 беларускіх і 1016 англійскіх фразеалагізмаў. Трэба адзначыць, што фразеалагізмы, як адзінкі са складанай, кумулятыўнай семантыкай, у параўнанні са словамі цяжка паддаюцца ідэаграфічнаму апісанню. Але яны, таксама як і словы, могуць утвараць свае тэматычныя палі – фразеасемантычныя. Фразеасемантычнае поле, па вызначэнні Н.Н. Кірылавай, – гэта «сукупнасць ФА, якія адносяцца да адной паняццевай сферы і характарызуюцца пэўнымі сістэмнымі адносінамі паміж сабой» [25, с. 54].

Семантычная структура беларускага і англійскага фразеасемантычных прасторавых палёў вызначыла сінапсіс беларуска-англійскага слоўніка фразеалагізмаў з прасторавай семантыкай. Напрыклад, белар. *бог ведае дзе* і англ. *God knows where* ‘невядома дзе’ трапляюць у нашым слоўніку ў адну групу са значэннем «прастора». Такая група фразеалагізмаў, аб’яднаных па блізкасці значэння,

назваецца **таксонам**, а сэнсавы кампанент, што іх аб'ядноўвае, выносіцца ў назву таксона. Далей гэты таксон можа падзяляцца на **падтаксоны** [26, с. 5-11]. Сінапсіс беларуска-англійскага слоўніка фразеалагізмаў з прасторавай семантыкай прадстаўлены ніжэй:

1. Дынамічныя прасторавыя адносіны

1. Фазавасць перамяшчэння

1.1. Пачатак перамяшчэння – канец перамяшчэння: *знімацца з якара, weigh the anchor – ні з месца, at a standstill*

1.2. Прыезд, прыход, з'яўленне – адыход, ад'езд, знікненне: *тут як тут, beat up somebody's quarters – выносіць ногі, show a clean pair of heels*

1.3. Напрамак перамяшчэння

1.3.1. Адкуль: *з-за граніцы, from abroad*

1.3.2. Куды: *за граніцу, over seas*

1.3.3. Траса перамяшчэння (адкуль куды): *сюд-туд, back and forth in step.*

1.4. Спосаб перамяшчэння: *мераць нагамі, on a shank's pony*

1.5. Характар перамяшчэння: *на карачках, on all fours*

1.6. Асяроддзе перамяшчэння: *плысці як трэска, swim like a cork*

2. Статычныя прасторавыя адносіны

2.1. Месцазнаходжанне

2.1.1. З указаннем на блізкасць / аддаленасць аб'екта (блізка – далёка): *над бокам, at hand – дзе камар козы паче, at the end of the earth*

2.1.2. Без указання на блізкасць / аддаленасць аб'екта

2.1.2.1. У адным месцы: *на вуліцы, on the kern*

2.1.2.2. Месцазнаходжанне ў розных месцах: *там і сям, here and there*

2.2. Метрычныя характарыстыкі (памер)

2.2.1. Вялікі-малы: *вярста каломенская, a long drink of water – кату на пяту, knee-high to a grasshopper*

2.2.2. Бязмежная – абмежаваная прастора: *у чатырох сценах, nooks and crannies – канца-краю не відаць, all quarters of the Earth*

2.3. Тапалагічныя характарыстыкі (форма): *круглы як бярвяно, as round as a barrel*

Падобная схема можа быць скарыстана пры супастаўленні беларускай фразеалогіі з іншамоўнымі фразеасістэмамі і дазволіць прасачыць, як катэгорыя прасторы атрымлівае моўнае абазначэнне з дапамогай ФА ў розных лінгвакультурах.

Літаратура

1. *Санько З.* Малы расейска-беларускі слоўнік прыказак, прымавак і фразем. Мінск, 1991. 224 с.
2. *Киселев И.А.* Русско-белорусский фразеологический словарь: Для средней школы. Минск, 1991. 193 с.
3. *Иванов Е.Е., Мокиенко В.М.* Русско-белорусский паремиологический словарь. Могилев, 2007. 247 с. 105 с.
4. *Аксамітаў А.С., Чурак М.* Беларуска-польскі фразеалагічны слоўнік. Варшава, 2000. 260 с.
5. *Іваноў Я.Я., Раманава Н.К.* Беларуска-нямецкі парэміялагічны слоўнік. Магілёў, 2006. 105 с.
6. *Мілач С.В.* Слоўнік фразеалагізмаў з кампанентамі – заонімамі (на матэрыяле беларускай і нямецкай моў). Брэст, 2010. 256 с.
7. Proverbia et dicta: Шасцімоўны слоўнік прыказак, прымавак і крылатых слоў / Пад рэд. Н.А. Ганчаровай. Мінск, 1993. 255 с.
8. *Корсак Л.Д., Марціновіч Л.С.* Англа-беларускі слоўнік фразеалагізмаў параўнальнага тыпу. Мінск, 1984. 66 с.
9. *Іваноў Я.Я.* Англа-беларускі парэміялагічны слоўнік. Магілёў, 2009. 237 с.
10. *Берков В.П.* Решение вопроса об опорном слове в двуязычных словарях // Ученые записки ТомскГУ. Вып. 3. Томск, 1975. № 93. С. 16-25.
11. *Малаховский Л.В.* Размещение фразеологизмов в словаре // Теория и практика современной лексикографии. Ленинград, 1984. С. 157-164.
12. *Аксамітаў А.С.* Фразеалагічны слоўнік мовы твораў Я. Коласа. Мінск, 1993. 655 с.
13. *Кунин А.В.* Большой англо-русский фразеологический словарь. Москва, 2005. 1224 с.
14. *Лепешаў І.Я.* Слоўнік фразеалагізмаў: у 2 т. Мінск, 2008. Т. 1. А-Л. 672 с.
15. *Лепешаў І.Я.* Слоўнік фразеалагізмаў: у 2 т. Мінск, 2008. Т. 2. М-Я. 704 с.
16. Новый англо-русский словарь / В.К. Мюллер, В.Л. Дашевская, В.А. Каплан [и др.]. Москва, 1995. 880 с.
17. *Янкоўскі Ф.М.* Фразеалагічны слоўнік. Мінск, 1973. 352 с.
18. *Янкоўскі Ф.М.* Беларускія прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы. Мінск, 2004. 494 с.
19. *Cowie A.P., Vasin I.R.* Oxford Dictionary of Current Idiomatic English: Phrase, Clause and Sentence Idioms. Oxford Univ. Press, 1997. 685 p.
20. *Daphne M.G., Hinds-Howell D.* The Penguin Dictionary of English Idioms. London, 2001. 378 p.
21. *Freeman W.A.* Concise Dictionary of English Idioms. London, 1982. 215 p.
22. *Kirkpatrick E.M., Schwarz C.M.* Chambers Idioms. Singapore, 1983. 432 p.
23. *Hill-Long Th.* Longman Dictionary of English Idioms. London, 1987. 387 p.
24. *Sinclair J.* Cobuild Dictionary of Idioms. London, 1995. 493 p.
25. *Кириллова Н.Н.* Сопоставительная фразеология романских языков. Ленинград, 1986. 81 с.
26. Словарь-тезаурус современной русской идиоматики / Под ред. А.Н. Баранова, Д.О. Добровольского, В.Л. Киселева [и др.]. Москва, 2007. 1136 с.